

⁷ Description of the AFN [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.afn.ca/index.php/en/about-afn/description-of-the-afn>.

⁸ Alberta Online Encyclopedia. Indian Association of Alberta [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://wayback.archive-it.org/2217/20101208163107/http://www.abheritage.ca/abpolitics/people/influ_india.html.

⁹ Козачук О. «Закон про індіанців» та його вплив на корінне населення Канади / Олег Козачук // Буковинський журнал. – 2009. – №3-4. – С. 83-88; Козачук О. Деякі аспекти політики уряду Канадської Конфедерації щодо корінного населення після 1867 р. / Олег Козачук // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. – 2010. – Випуск 14. – С. 200-204; Козачук О. До питання про роль та місце корінних народів у політичній системі Канади / Олег Козачук // Сборник научных трудов по материалам международной научно-практической конференции «Научные исследования и их практическое применение. Современное состояние и пути развития 2010». – Одеса, 2010. – Т. 15. – С. 32-37.

¹⁰ Indian Act.

¹¹ Alberta Online Encyclopedia. Indian Association of Alberta.

¹² Statement of the Government of Canada on Indian Policy (The White Paper, 1969) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.aadnc-aandc.gc.ca/DAM/DAM-INTER-HQ/STAGING/text-text/cp1969_1100100010190_eng.pdf.

¹³ Citizens Plus. Indian Chiefs of Alberta [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ejournals.library.ualberta.ca/index.php/aps/article/view/11690/8926>

¹⁴ About ІТК [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.itk.ca/about-itk>.

¹⁵ 2010: Year of the Inuit [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inuit2010.ca/2010-year-of-the-inuit.html>.

¹⁶ Inuit Tapiriit Kanatami. Vision of Self-Government [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.itk.ca/about-inuit/vision-self-government>.

УДК: 94(477.8)“14/16” :27-878.4

© Інна Кубай
(м. Чернівці)

РЕЦЕПЦІЯ ГУСИТСЬКИХ РЕФОРМАЦІЙНИХ ІДЕЙ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОЇ РУСИ наприкінці XV – у першій половині XVII ст.

У статті автор розглядає поняття гуситська реформаційна ідея, простежує чесько-руські контакти періоду Пізнього Середньовіччя та Раннього Нового часу, на основі наявних джерельних згадок та історіографічних досліджень аналізує відголоски гуситських впливів на території Південно-Західної Русі.

Ключові слова: гуситська революція, гуситська реформаційна ідея, община чеських братів, українські братські рухи, протестантизм, православ'я, уніатство.

Інна Кубай. Рецепция гуситских реформационных идей в социокультурном пространстве Юго-Западной Руси конца XV – в первой половине XVII вв. В статье автор обобщает понятие гуситская реформационная идея, рассматривает чешско-русские контакты периода Позднего Средневековья и Раннего Нового времени, отслеживает и анализирует в пределах существующих источников проблему гуситского влияния на территории Юго-Западной Руси.

Ключевые слова: гуситская революция, гуситская реформационная идея, община чешских братьев, братские движения в Украине, протестантизм, православье, уніатство.

Inna Kubay. The Reception of Hussite Reformation Ideas in the Socio-Cultural Area of the South-West Rus' of the end of XV – in the first half of the XVII century. In the article author summarizes the concept Hussite Reformation idea, considering the Czech-Ruse contacts during the late Middle Ages and Early Modern times, traces and analyzes based on the available source records and historiographical research problem Hussite influences in the South-West Rus'.

Key words: Hussite revolution Hussite Reformation idea, community of Czech brothers, Ukrainian movement of brothers, Protestantism, Orthodoxy, Uniat movements.

Гуситська революція увійшла в історію західно-європейської цивілізації як закономірне відображення тих релігійних й суспільно-політичних процесів, які відбувались у Європі кінця XIV – першої половини XV ст. Гуситські реформаційні ідеї отримали підтримку не тільки серед населення чеських земель, але й набули широкого міжнародного резонансу. Зрозуміло, що не оминула ця участь і руські землі, зокрема ту частину, яка входила до складу Польського королівства та Великого князівства Литовського. Необхідно підкреслити, що незважаючи на доведений факт участі у гуситській революції військових загонів із Південно-Західної Русі,

як і вітчизняна, так і світова гуситологія на даний момент не надали належної евентуальної оцінки вищезазначеному епізоду. Не була об'єктом спеціального вивчення також проблема впливу та імовірного поширення гуситських реформаційних ідей на території Південно-Західної Русі. Русь завжди підтримувала тісні міждержавні та мала міждинастійні відносини впродовж багатьох століть із землями Чеської корони. Саме тому фрагментарність та епізодичність розробки вищезазначеного кола питань актуалізує подальше вивчення цієї проблематики.

Метою розвідки є простежити на основі аналізу і синтезу наявних джерельних матеріалів й історіографічних досліджень та розкрити проблему рецепції гуситських реформаційних ідей на теренах Південно-Західної Русі. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання: 1) узагальнити поняття гуситська реформаційна ідея; 2) розглянути характер чесько-руських контактів; 3) простежити та проаналізувати гуситські впливи на території Південно-Західної Русі.

Питання поширення гуситських реформаційних ідей отримали своє осмислення, хоча й фрагментарно, в низці дослідницьких праць. Насамперед необхідно звернути увагу на роботи українських вчених. Безумовно, слід виділити працю М. Грушевського¹. Окремі аспекти обраної тематики дослідження вивчені О.Пісчаним², І.Кубай³. Не менш значущими для нашої наукової розвідки є висновки А.Флоровського⁴, Й.Григеля⁵, Й.Мацурека⁶, Й.Голла⁷, Й.Бідло⁸ й ін. Порівнювали витоки утворення протестантських і православних братських шкіл та аналізували їх діяльність на західноукраїнських землях у XVI – початку XVII ст. Є.Мединський⁹, Я.Ісаєвич¹⁰, А.Савич¹¹ та ін.

Переходячи до безпосереднього розгляду поширення гуситських реформаційних ідей серед населення Південно-Західної Русі, слід зазначити, що існуючі точки з цього питання можна класифікувати наступним чином. Українські історики середини XX ст., а саме М.Грушевський, Н.Полонська-Василенко¹² заявляли, що східнослов'янське середовище не залишалося осторонь стосовно суспільно-політичних подій в чеських землях XV ст. А відсутність безпосередніх джерельних згадок повною мірою компенсується низкою свідчень про випадки і форми спілкування русичів за посередництва Польщі і Литви з гуситськими діячами або ж їх об'єднаннями. Більш пізній відголос гуситських реформаційних ідей на «українських землях» у XVI – першій половині XVII ст. простежується у розвитку громадської думки і критицизму, в ідеї соборності й публічності церковної діяльності, у поширенні народної мови в письмі, актових, літературних матеріалах та західних тенденцій європейського Відродження і Реформації у культурі¹³. В історіографії була зроблена спроба приписати саме

чеському гуситському впливу так званий рух «жидовілик», який розгорнувся у Великому Новгороді, а потім у Москві наприкінці XV – на початку XVIст.¹⁴.

Деякі інші погляди дотримувався чеський історик А.В.Флоровський, який припускав можливість впливу чеських еклезіологічних взірців та суспільно-релігійного життя на Русь. Однак, як зазначає сам автор, історично достовірної фактології немає, тільки у сфері літературних відносин можна констатувати її наявність¹⁵.

«Коли саме у руському середовищі вперше прозвучало ім'я релігійного проповідника та реформатора Яна Гуса?» - на це запитання звичайно немає у джерелах прямої та безпосередньої відповіді. Хоча ми можемо констатувати, що знайомство із творчістю Гуса відбулося ще у першій половині XV ст., адже існують прямі джерельні згадки та докази про відвідування вихідцями із руських земель Праги, навчання студентів-русичів у Празькому університеті, а також перебування Ієроніма Празького весною 1413 р. у Великому Князівстві Литовському. Так, згідно із статутом Празького університету, уся маса його слухачів та членів поділялася на 4 основні «нації»: чехів, баварців, саксонців та поляків. Враховуючи тему нашого дослідження, найбільш цікави для нас є саме «natio Polonorum», оскільки до останньої зараховували поляків, литовців і русичів, незважаючи на їхнє етнічне походження¹⁶. Зокрема, протягом 1401-1408 рр. ступінь бакалавра на філософському факультеті в Празі отримали «Christophorus de Lytwania¹⁷», «Mathias Wylna»¹⁸, «Joan de Lemberg»¹⁹ і т. д. І ці студенти, і багато інших перебували у Празі в період зародження революції, а тому більш ніж ймовірно виглядає той факт, що пізніше, повернувшись додому, вони розповідали про релігійні і суспільні вимоги гуситів. Хоча в Густинському літописі ми не знаходимо нот співчуття до Яна Гуса, а навпаки, засуджуються його еретичні погляди та небажання покаятися. Під роком 1414 (6922) читаємо: «наста въ земл Ческой новый геретикъ Иоанъ Гусъ, его же потомъ зъ письма препрша и не хотяща каятися огнемъ сожгоша»²⁰.

Найбільш цікавою з погляду автентичності й доказовості впливу вчення гуситів на соціокультурне розмаїття Русі є подорожі у ці землі соратника Яна Гуса Ієроніма Празького. Прибувши на запрошення литовського князя Вітовта, магістр Празького університету мав змогу спілкуватися із правителем, православним духовенством і мирянами стосовно доцільності перехрещення та прийняття ними католицизму²¹. У м. Вітебську та м. Пскові Ієронім Празький проявив неабияку шану до православних культово-обрядових традицій. Він ставав на коліна перед їхніми іконами і реліквіями, натомість не приділяв достойної уваги католикам. Згодом празький магістр так захопився, що відпустив

бороду і волосся, а також заявив, що віра «цього невірному народу» (православна) була і є досконалою, і що русичі – добрі християни²². Перебування Ієроніма Празького у литовсько-руських землях було можливістю трансляції засадничих гуситських ідей у тогочасний православний соціокультурний простір.

Рельєфнішими з точки зору проникнення реформаційних ідей виглядають безпосередні контакти русичів із гуситами. Добре відомі факти їхньої участі у військових загонах князя Сигізмунда Корибутовича.

З іменем цього князя та ще одним одіозним учасником революції, Фредериком Острозьким пов'язано найбільше епізодів, які дають змогу говорити про проникнення гуситських ідей у соціум Галичини XV ст. Є підстави стверджувати, що Сигізмунд Корибутович перебував на території чеських земель протягом 1422-1423 рр. (як намісник Вітовта) та 1424-1427 рр. (як самопроголошений король, який не пройшов процедуру офіційної ініціації)²³. Зрозуміло, що руські воїни входили у склад дружини князя як під час першої, так і під час другої його кампанії. Свідченням популярності та підтримки гуситських виправ серед населення Галицької Русі є грамота від 27 травня 1423 р. короля Ягайла, у якій він докоряє русичам, що вони надто пасивно відгукнулися на спробу старости Львівського округу Спитка Тарновського найняти їх у похід проти гуситів, але в той же час більшість поспішила відступникам на допомогу, коли в Чехію їхав князь Сигізмунд Корибутович²⁴. Подібного змісту була ще одна грамота Ягайла, датована 2 липнем 1423 р. Її основний зміст: польський король просить єпископа того ж округу, щодо вжиття духовних заходів, які б протидіяли явищу співчуття чехам, першу за все у підтримці єретиків²⁵. Страх у середовищі католицької знаті перед поширенням гуситської ересі був настільки сильним, що буквально через декілька тижнів після проголошення вищезазначеної грамоти Ягайло повідомив Вітовта про скликання зборів у Малій Польщі на Русі та інших землях для організації боротьби проти «моравської язви» (гуситства – К.І.). У зібранні брали участь представники «адміністрації» цих земель, які прийняли рішення боротися проти сектантів та їх прихильників²⁶. Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати фактично про проникнення та поширення ідеології гуситства на теренах Південно-Західної Русі.

У цьому контексті варто звернути увагу на ще один аспект взаємних контактів русичів із гуситами. Зокрема, мова йде про впровадження модерних тактик ведення бою й технологічно кращих видів озброєння. Зазначимо, що найбільш важливою тактико-технічною характеристикою гуситської армії було возове укріплення (Wagenburg), яке знайшло своє застосування у Східній Європі, де сприятли-

вий ландшафт і надлишок кінноти серед воюючих сторін сприяв застосуванню саме такої організації захисту та бою. Цим можна пояснити поразку 1,5 тис. таборитської піхоти, очоленої Сигізмундом Корибутовичем, які підтримали в битві над р. Святою під Вількомиром 1435 р. князя Свидригайла Ольгердовича²⁷. Під час переправи через річку Святу вози були розірвані, їх обороноздатність мінімізована. Крім того, сильний дощ та в'язкий ґрунт звели до мінімуму маневрові можливості табору²⁸. Викликає цікавість також той факт, що у листі, датованому січнем 1432 р., краківський кардинал і єпископ Збігнев Олесніцький писав кардиналу Юліану Чезаріні, що князь Свидригайло (на боці якого виступав Сигізмунд Корибутович), у всьому керуючись порадами схизматиків, взяв собі за дружину жінку, яка живе за їхніми звичаями²⁹.

Чеський історик Ф. Палацький відзначає один цікавий момент: із зміною просторової дислокації військових загонів «братчиків» із Чехії в Словаччину, а звідти на самий кордон українських земель, кількість русинів серед них не зменшувалася, а навпаки зростала, незабаром ж у задніпровських порогах з'явилося нове військо братство – козаки³⁰. Зрозуміло, дані конотації є гіпотетичними, незважаючи на безперечну схожість у звичаях і порядках між таборитами та козаками.

Безпосередніми доказом відголосу гуситства в українських землях є багаточисленні запозичення козаками чеських назв зброї. Лінгвістичний аналіз дає підстави стверджувати, що чес. “říšcali” і укр. “пищали”, чес. “houfnice”, укр. “гаубиця”, чес. “tarasnice”, укр. “тарасниця” є спорідненими словами³¹.

Після поразки у 1434 р. у битві під Ліпанами радикального крила гуситів ера гуситських війн всіх проти всіх закінчилася. На зміну їй прийшло протистояння у релігійно-полемічній площині. Однак жителі Чехії та Моравії наприкінці XVI – у першій половині XVII ст. підтримували військово-політичні контакти з козаками. Тут слід пригадати і посольство очолене Еріхом Лясотою до запорожців з приводу надання військової підтримки Рудольфу II, попередні переговори з яким розпочав ще Остап Хлопіцький³²; і перебування козаків, запрошених моравським панством для боротьби з повсталю угорською шляхтою на початку XVII ст. на території Моравії; присутність запорожців у складі імператорських військ проти чехів у битві при Білій Горі 1620 р.,³³ тощо.

Бурхливий культурний та науковий розвиток у країнах Західної та Центральної Європи на початку XVII ст., поширення гуманістичних ідей, криза схоластики й секуляризаційні процеси спричинили антропоцентричний поворот у духовно-культурній царині й церковному житті. Як влучно зазначив Ф. Дворнік³⁴, побожність дедалі більше набувала індивідуальних рис і все менше пов'язувалася з участю

в спільних релігійних відправах, для яких часто бракувало необхідних умов. Винайдення книгодрукування, пробудження інтересу до Біблії та, як наслідок, поширення релігійної літератури як латиною, так і місцевими мовами тільки загострили дані тенденції. Усе ще численних набожних людей заполонила хвиля містицизму. Однак теоретичних закликів християнських гуманістів було замало, потрібні були радикальні зміни, які і запропонував Мартін Лютер. Лютерова доктрина стала прийнятною і для чеських братів

Після невдалого повстання проти Фердинанда I у 1548 р. чеські брати були вигнані з Богемії та знайшли свій притулок у Польському королівстві³⁵. Тут їх покровителями виступили представники знаті Анджей Гурка й Ян Остророг. Зокрема, останній відкрив у 1553 р. у м. Лешно молитовний будинок і школу для чеських братів³⁶. Пізніше найважливішими релігійними центрами гуситів у Польщі будуть їх громади у м. Познані та м. Лешно. Сліди перебування таборитів і гуситських проповідників починаючи із середини XV ст., можна простежити і в Угорщині та Молдавії. Однак після посилення діяльності інквізиції стосовно будь-яких єретичних рухів (особливо завзятими інквізиторами у боротьбі з польськими гуситами були Миколай з Ленчици та Якуб Гржимали з Держанова³⁷) почалися гоніння, у тому числі і на громади «Братської Єдноти».

Поширення гуситських реформаційних ідей, зокрема у культурно-освітній сфері, на теренах Південно-Західної Русі у XVI – першій половині XVII ст. відбувалося різними шляхами. Перший, безумовно, – це геополітичне розташування та міждинастійні зв'язки. Кровна спорідненість між окремими представниками польської та руської шляхти призвела до підтримки останніми нових реформаційних ідей. Так, у Галичині чеських братів підтримали православний рід Горайських, «сполщений» ще у XV ст.

Говорячи ж про другий шлях поширення гуситства, необхідно наголосити на безпосередній зацікавленості чеського братського середовища східною гілкою християнства, оскільки основоположним концептом їхньої ранньої діяльності був пошук істинної апостольської традиції, не зіпсованої сторонніми впливами. Підтвердженням цього є факт спілкування утраквістів з Константинопольським патріархатом 1452 р.³⁸, а також експедиція 4-х членів братської общини, яка виїхала з Праги весною 1491 р. у пошуках чистої християнської традиції. Один із її представників, Мареш Коковець попрямував на Русь³⁹. У період вільного розвитку «Братської Єдноти» у Чехії й Моравії підтримувалося постійне спілкування «братчиків» із населенням Галицької Русі. Виступаючи проти католицької церкви, доводячи, що вона викривила апостольське правдиве християнство, гусити протиставляли їй авторитет церкви східної.

Поширенню гуситських ідей на теренах Південно-Західної Русі сприяли також спільність мови і значний культурний вплив чехів на поляків та русинів. Й.Мацурек, порівнюючи стиль галицько-українських і молдавських грамот першої половини XV – XVI ст. прийшов до висновку про існування очевидних аналогій та їх схожості з чеськими грамотами з точки зору форми, стилю й лінгвістики. Вчений пояснює дану особливість роботою чеських гуситських писарів у руських канцеляріях, а також навчанням місцевих жителів написанню грамот на основі чеського зразка⁴⁰.

Свідчення джерел про діяльність чеських братів, починаючи з другої половини XV ст., знаходимо в Галичині⁴¹, Закарпатті, Волині, на Поділлі. Дані топоніміки, зібрані наприкінці XIX ст. подільським краєзнавцем Юрієм Сідинським, свідчили про осідання на Поділлі численних протестантських громад⁴². Згідно з цими даними, на кінець XIX ст. в околицях Кам'яця-Подільського було локалізовано близько 30 топонімів чеського походження. Автор також зазначає, що велика громада чеських братів у 1490-1500-х рр. осіла у м. Смотричі. Численні общини, які осіли на Поділлі, постійно спілкувалися, не втрачаючи зв'язку між собою. У своєму побуті вони зберегли всі риси суворого уставу впровадженого ще до реформ Лукаша, особливо це стосувалось новонавернених «братчиків», які перед посвяченням у громаду мали пройти дворічний випробувальний термін.

Найбільше протестантських громад знаходилося у Галичині (близько 30 осередків), на Холмсько-Бельзькій Побужжі (24 громади) та на Волині (приблизно 20 громад)⁴³. Серед реформаційних течій в українських землях були поширені кальвінізм, соціанство, лютеранство та вчення общини чеських братів. Масова міграція останніх з території чеських земель розпочалася після 1620 р. Про це йдеться у листі Карла із Жеротина від 7.06.1629 р., у якому він писав: «...багато чехів розселилось в Угорщині, Русі і особливо в Семиградській землі...»⁴⁴. У Галичині в XVI – XVII ст. проживало немало осіб із прізвищем Моравець. В цьому контексті доречно згадати про діяльність у львівській землі Мартина Моравця із Мислова (1606-1654 рр.). У 1637 р. на Холмщині у пана Христофора Потоцького служив: «...чесний...Вяncesлав Чех». Деякий час на Галичині проживав та навіть був ректором школи (з 1650 р.) сподвижник Я.-А.Коменського Ян Фіакр з Фульнека⁴⁵. Громада чеських братів діяла в Берестечку, її покровителем виступив Єжи Лещинський, а очолив на поч. XVI ст. брат Теофіла Турновського Ян Турновський⁴⁶. Теофіл Турновський, будучи добре знайомим із князем Константином Острозьким, доклав чимало зусиль у справі об'єднання протестантів і православних Речі Посполитої. Турновський був одним із найвпливовіших учасників Торунського (1595 р.) і Віленського

з'їздів (1599 р.)⁴⁷. Однак дані екуменічні плани були відкинута вищим православним духовенством.

Слід також звернути увагу на протестантські осередки, які існували на Закарпатті у XVI ст. Їх підтримка в цьому регіоні здійснювалася на державному (ініційована князями Ракоці) та церковному (православною церквою) рівнях. Протестантська школа у місті Сухому Поточі стала центром реформаційного руху в усьому Закарпатському регіоні⁴⁸. У 1650 р. на запрошення Георгія Ракоці сюди прибув Я.-А.Коменський для реорганізації місцевої лютеранської школи в кальвіністську академію. Саме тут він написав низку відомих педагогічних праць: «Закони добре організованої школи», «Правила поведінки дітей» тощо⁴⁹. Просвітницька діяльність чеських братів на Закарпатті була пов'язана з розповсюдженням чеської літератури в закарпатських школах та пропагуванням реформаторських ідей. Перші переклади Святого Письма з'являються в цьому регіоні за посередництва чеських братів, які привозили сюди копії «Шекейського Псалтиря» (1550 р.), «Євангеліє» (1574 р.), «Діяння апостолів» (д. п. XVI ст.), а також відому «Кралицьку Біблію»⁵⁰.

Не менш дискусійною, у контексті відголосу гуситських реформаційних ідей, на Русі є проблема походження та інституційного функціонування братського православного руху. На перший погляд, тут спостерігається світоглядна та догматична близькість чеського і православного братських рухів. Прихильником даної версії був професор Є. Мединський, який писав, що взірцем (але не оригіналом) для формування українських братств у XVI – XVII ст. могло послужити богемське братство, наводячи при цьому низку переконливих доказів⁵¹. Акцентували свою увагу на схожості в їх організації та змісті навчання і українські дослідники Я.Ісаєвич⁵², А.Савич⁵³, К.Харлампович⁵⁴. Розглянемо детальніше їх аргументацію:

По-перше, діяльність протестантських та православних братських шкіл була спрямована проти католицьких єзуїтських колегіумів, в яких домінували схоластичні методи навчання; по-друге, подібність у діяльності братських шкіл: використання принципу послідовного та систематичного навчання, вікового поділу та поділу навчальних дисциплін, запозичення братськими школами елементів протестантського навчання та виховання; по-третє, схожість у культурно-просвітницькій діяльності: в питаннях мови чеські і православні братчики перш за все проводили реформи правопису; по-четверте, гарні відносини між православними й протестантськими вчителями, які навчалися у вищих школах Німеччини.

Окреслені дослідницькі конотації потребують, на наш погляд, більш ґрунтовної аргументації. Зокрема, варто констатувати, що суспільно-політична та релігійна ситуація у Польсько-Литовській дер-

жаві і поширення реформаційних течій на її теренах сприяли виникненню православних братських шкіл радше як «контрагента» католицьким і протестантським школам задля збереження власної релігійної традиції й культурної самобутності. Негативний вплив протестантизму на руську спільноту полягав у дезорганізації православного духовенства та відчуженні від власної національної культури. Братські школи виступили на захист православ'я як основи національної ідентичності, яка була протиставлена офіційній польській й протестантській релігійно-культурній парадигмі. Зокрема свідчення про негативне ставлення православного духовництва до обох сторін знаходимо у працях Я. Головацького⁵⁵ й В. Липинського⁵⁶.

Далі розглянемо питання подібності в організаційній діяльності чеських та руських братських шкіл. Як приклад, організація навчального процесу в Острозькій школі, курс наук, методи викладання, класно-урочна система й справді свідчать про подібність з протестантськими гімназіями⁵⁷. Однак відсутність вчителів та якісних навчальних посібників у школах змусили керівництво таких закладів до використання в навчальному процесі протестантських підручників. Зокрема, широко використовувалися вокабули Я.-А.Коменського як навчальні книги у братських школах та у Києво-Могилянській⁵⁸. Зазначимо також, що братські школи в українських землях необхідно розглядати в європейському контексті філософсько-педагогічної думки, яка мала значний вплив на їх розвиток. Схожість статутів українських та чеських братських шкіл і протестантських общин є лише в тих питаннях, вирішення яких на той час вже було спільним надбанням гуманістичної педагогіки в різних країнах Європи.

Таким чином, проведене дослідження підтверджує, що гуситська революція та її реформаційні ідеї не минули та знайшли свій відголос у землях Південно-Західної Русі наприкінці XV – першої половини XVII ст. Цьому сприяли географічна близькість, спільність мов і культур, добре налагоджені міждержавні зв'язки, постійна міграція учнівської молоді. Участь руського населення у гуситських військових подіях переконливо засвідчила не тільки факт підтримки гуситської єресі в православному середовищі, але й привнесла з собою у військово-стратегічній сфері численні запозичення русичами чеських назв зброї.

Щодо культурно-освітньої сфери, в даному аспекті слід констатувати чи не найбільш значущий вплив гуситських реформаційних ідей. Адже Галицька та Прикарпатська Русь стала місцем проживання та культурно-просвітницької діяльності багатьох переселенців, особливо общини чеських братів із Чехії і Моравії. До кінця XVI ст. етнічний склад громад чеських братів настільки сильно видозмінився, що чеськими вони залишилися хіба що за назвою. Культурно-просвітницьке відродження у Га-

лицькій та Прикарпатській Русі значною мірою було інспіроване також гуситськими реформаційними впливами. В освічених колах русичів визрівало переконання в необхідності розвивати писемність, організувати українські школи і друкарні, створювати підручники тощо. Набуває поширення ідея світського патронату над церквою, яку значною мірою зреалізували православні братства.

Стосовно релігійної сфери, то тут слід констатувати найменший вплив гуситських реформаційних ідей, оскільки сама ідея православно-протестантської унії була нежиттєздатною. Адже обидві сторони стояли на різних релігійно-культурних підґрунтях та традиціях. В очах православних богословів євангеліки, протестанти, чеські брати були єретиками, спілкування з якими загрожувало догматичним підвалинам східної гілки християнства.

¹ Грушевський М. Відгомони чеського релігійно-національного руху [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.litopys.org.ua/hrushukr/hrush505.htm>.

² Пісчаний О. З історії українсько-чеських зв'язків у першій половині XVII ст. – // Вісник Київського університету. Історичні науки. – Вип. 32. – К.: Либідь. – С. 58-64.

³ Кубай І. До питання про гуситське військове мистецтво та його відгуки у землях Південно-Західної Русі у XV ст. // Історико-політичні проблеми сучасного світу. Збірник наукових статей. – Т. 14. – Чернівці: Рута, 2006. – С. 165-170.

⁴ Флоровский А.В. Чехи и восточные славяне. Очерки по истории чешко-русских отношений (X-XVIII). – Т. 1. – Прага: Орбіс. – 600 с.

⁵ Grygiel J. *Życie i działalność Zygmunta Korybutowicza. Studium z dziejów stosunków polsko-czeskich w pierwszej połowie XV wieku.* – Wrocław: Zakład narodowy imienia Ossolińskich, 1988. – 120 s.

⁶ Macůrek J. *K dějinám česko-ukrajinských a česko-rumunských vztahů 2 pol. 14 a 1. pol. 15 století.* / J. Macůrek // *Slovanské historické studie.* – Praha, 1960. – S. 127-182.

⁷ Goll J. *Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der böhmische Brüder.* – Т. 1-2. – Praha: 1876-1882. – 678 s.

⁸ Bidlo J. *Akty jednoty Bratrské.* – Т. 1-2. – Brno, 1915-1923. – S. 595 s.

⁹ Мединський Є.М. Братські школи України і Білорусії XVI-XVII ст. – К.: Рад. школа, 1958. – 210 с.

¹⁰ Ісаєвич Я. Освітній рух в Україні XVII ст.: східна традиція і західні впливи // Київська старовина. – 1995. – № 1. – С. 2-9.

¹¹ Савич А. Нариси з історії культурних рухів на Україні та Білорусі в XVI – XVIII в. / А. Савич. – Київ: Друкарня Всеукраїнської Академії Наук, 1929. – 200 с.

¹² Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. Т.1 До середини XVII століття. К.: Либідь, 1992. – С.384.

¹³ Грушевський М. С. Історія української літератури: В 6 т. –Т. 5. Кн. 1. / Упоряд. та приміт. С.К. Росовецького. – К.: Либідь, 1995. – С. 82.

¹⁴ Там само. – С. 92-93.

¹⁵ Флоровский А.В. Чехи и восточные славяне. Очерки по истории чешко-русских отношений (X-XVIII). – Т. 1. – Прага: Орбіс. – С. 414.

¹⁶ Tomek V. *O počtu studentů w učení pražském* // *Časopis Českého Musea.* – R. 20. – 1846. – S.216-221.

¹⁷ *Monumenta historica universitatis Carolo-FerdinandePragensis.* – Т. 1. – Praha, 1830-1832. – S. 367.

¹⁸ Там само. – С. 382.

¹⁹ Там само. – С. 397.

²⁰ *Полное собрание русских летописей.* – Т. 2. – СПб: Изд-во Е.Праца, 1843. – С. 353.

²¹ *Fontes rerum Bohemicarum /vydal Novotný V.* – Praha: Tiskem Dr. Ed. Grégra a syna, 1932 – D VIII. – 1932.– S. 289.

²² *Documenta Mag. Joannis Hus /ed. Palacky F.* – Praha, 1869. – S. 506-507.

²³ Grygiel J. *Życie i działalność Zygmunta Korybutowicza. Studium z dziejów stosunków polsko-czeskich w pierwszej połowie XV wieku.* –Wrocław: Zakład narodowy imienia Ossolińskich, 1988. – S. 92.

²⁴ *Urkündliche Beiträge / ed. F. Palacky.* –Т. I. – Praha, 1846. – S. 303-305.

²⁵ *Codex epistolaris saeculi decim quinti / ed. E. Sokolowski, J. Szujski.* Т. 1.– Kraków, 1876. S. 56-57.

²⁶ *Codex epistolarisVitoldi Magniducis Lithuaniae. 1376-1430.* – Tomus VI. – Cracoviae, 1882. – S. 657-658.

²⁷ Skrzypek J. *Bitwa nad rzeką Świętą // Przegląd Historyczno-Wojskowy.* – Т.10. Z 1. – 1938. –S. 42-43.

²⁸ Długosz J. *Długosii (Ioannis) seu Longini canonici Cracoviensis Historiae Polonicae libri XII / ed. Przewdziecki.*- Т. IV. – Cracoviae, 1873-1878. – S. 563.

²⁹ *Codex epistolaris saeculi decim quinti / ed. E. Sokolowski, J. Szujski.* Т. 2.– Kraków, 1876. – S. 289.

³⁰ Palacký F. *Dějiny národu českého v Čechach a v Moravě.* – D VI.– Praha: Bursíka a Kohout, 1906.– S. 259.

³¹ Урбанек Р. Гуситское военное искусство и Европа. – Прага: Орбіс, 1946. – С. 18.

³² Доманицький В. Козаччина на переломі XVI-XVII ст. // Зап. Наук. т-ва ім. Шевченка. – Т. 60. –Л, 1964.– С. 49.

³³ Florovskij A. *Ukrajina na strankach českých dejin // Přehled dějin SSSR.: Od nejstarších dob do roke 1861.* Т. 1. – Praha: Státní Pedagogické Nakl., 1965. – S. 61-74.

³⁴ Дворнік Ф. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації / Пер. з англ. – К.: Дух і Літера, 2005. – С. 349.

³⁵ Maleczyńska E. Vliv husitského hnutí na Polsko // *Mezinárodní ohlas husitství*. – Praha, 1958. – S. 92.

³⁶ Pawiński A. Jana Ostroroga Żywot i pismo o Naprawie Rzeczypospolitej. – Warszawa, 1884. – S.22.

³⁷ Kras P. Inkwizycja papieska w walce z husytyzmem na ziemiach polskich // *Polskie echa husytyzmu. Materiały z konferencji naukowej Kłodzko, 27-28.09. 1996.* – Warszawa: Instytut Historii PAN, 1999. – S.103.

³⁸ Šmahel F. Husyckie pojęcie wzajemności słowiańskiej i czesko-polskiej // *Polskie echa husytyzmu. Materiały z konferencji naukowej Kłodzko, 27-28.09. 1996.* – Warszawa: Instytut Historii PAN, 1999. – S.11.

³⁹ Goll J. Jednota bratrská w XV. Století // *Česky Časopis Historycky*. – Praha, 1916.- S. 153.

⁴⁰ Macůrek J. K dějinám česko-ukrajinských a česko-rumunských vztahů 2 pol. 14 a 1. pol. 15 století // *Slovanské historické studie*. – Praha, 1960. – S. 182

⁴¹ Barącz S. Rys dziejów zakonu kaznodziejskiego w Polsce. T 1. – Lwów : Nakł. W. Manieckiego, 1861. – S. 216-218.

⁴² Сіцінський Ю. Нариси з історичної топографії міста Кам'янець-Подільського та його околиць / упоряд. М. Мошак. – Кам'янець на Поділлі: Вид. Поділ. братства, 1994. – С. 45-60.

⁴³ Грушевський М. С. Духовна Україна. Збірка творів / М. С. Грушевський. – Київ : Либідь, 1994. – С.52

⁴⁴ Žerotín K. Listové psaní jazykem českým. – Brunn, 1870-1872. – S. 62.

⁴⁵ Флоровский А.В. Чехи и восточные славяне. Очерки по истории чешко-русских отношений (X-XVIII). – Т 1. – Прага : Орбіс. – С. 290-293.

⁴⁶ Історія релігії в Україні: В 10 т. – К., 1997. – Т.5. Протестантизм в Україні / За ред. П. Яроцького. – 2002.- С.18.

⁴⁷ Bidlo J. Akty jednoty Bratrské. – Т.1-2. – Brno, 1915-1923. – S. 172-173.

⁴⁸ Любашенко В. І. Історія протестантизму в Україні: курс лекцій / В. І. Любашенко. – Львів : Просвіта, 1995.– С. 91.

⁴⁹ Чума А. Ян Амос Коменский и русская школа. – Братислава, 1970. – С. 11.

⁵⁰ Петровъ А. Статьи объ Угорской Руси / А. Петровъ. – С.-Петербург: Сенатская типография, 1906. – 71 с.

⁵¹ Мединський Є.М. Братські школи України і Білорусії XVI-XVII ст. – К., 1958. – С. 36-37.

⁵² Ісаєвич Я. Освітній рух в Україні XVII ст.: східна традиція і західні впливи // *Київська старовина*. – 1995. – № 1. – С. 2-9.

⁵³ Савич А. Нариси з історії культурних рухів на Україні та Білорусі в XVI – XVIII в. / А. Савич. –

Київ: Друкарня Всеукраїнської Академії Наук, 1929. – 200 с.

⁵⁴ Харлампович К. Западнорусскія православныя школы XVI и начала XVII века, стношение ихъ к инославнымъ. – Казань : Типографія Императорскаго Университета, 1898. – 524 с.

⁵⁵ Головацкий Я. Ф. Начало и действованіе львовского Ставропигійского братства. По историческо-литературному отношению. – Львов: Типом Ставропигійского Института, 1860. – С.5.

⁵⁶ Липинський В. Релігія і церква в історії України. – Львів : Дружина, 1933. – С.96.

⁵⁷ Харлампович К. Острожская православная школа // *Киевская старина*. – 1897. – № 5. – С. 205.

⁵⁸ Савич А. Нариси з історії культурних рухів на Україні та Білорусі в XVI – XVIII в. – К. : Друкарня Всеукраїнської Академії Наук, 1929. – С.152.